

DISCONTINUITĂȚI TERITORIALE ALE EVOLUȚIEI TRANZIȚIEI DEMOGRAFICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

ADRIAN GROZAV¹

Abstract

The process of demographic transition has an influence on the entire population of the country, but in the manifestation of processes related to the demographic transition differences may arise from one region to another. Much more surprising is the fact that in a similar cultural territory, but with a different level of urbanization and economic development, the process of demographic transition can start in some regions earlier than in others.

The analysis of the dynamics of the natural movement of the population by administrative-territorial units of the Republic of Moldova reveals the existence of territorial disparities of some indicators, such as: birth-rate, death-rate and natural increase. However, once the demographic transition is completed, these indicators are no longer as pronounced as in the different phases of the demographic transition.

Key words: demographic transition, birth rate, death rate, natural increase, reproduction behavior.

Tranziția Demografică reprezintă trecerea, în decursul unui interval de timp, de la un tip tradițional de reproducere, care are niveluri ridicate ale natalității și mortalității, la un tip modern de reproducere, cu niveluri joase ale natalității și mortalității.

Procesul tranziției demografice are o influență asupra întregii populații a țării, însă, în manifestarea unor procese ce țin de tranziția demografică, pot să apară diferențe de la o regiune la alta. Mult mai surprinzător este faptul când pe un teritoriu cultural similar, însă cu un nivel diferit de urbanizare și dezvoltare economică, procesul desfășurării tranziției demografice poate începe în unele regiuni mai devreme decât în altele. Aici ar fi oportun de remarcat cazul Spaniei, fenomenul dat fiind evidențiat, la începutul anilor '60 ai sec. al XX-lea, de către J. Leasure [1].

El a observat că tranziția natalității a început în unele regiuni ale Spaniei ceva mai devreme decât în altele, acest fapt fiind caracteristic altor state din Europa. Alt exemplu, mai adecvat studiului nostru, ar fi România, în cadrul căreia există unele diferențe teritoriale în desfășurarea tranziției demografice. Acest proces începe în unele provincii istorice, iar apoi în altele. Nu e mai puțin adevărat că tranziția demografică începe mai devreme în Transilvania decât în alte provincii și aceasta se explică prin faptul că, până în momentul unificării ei cu restul teritoriului României (Vechiul Regat), ea a suferit influențe exercitate de Imperiul Austro-Ungar și mai puțin de Imperiul Otoman și cel țarist, care au influențat predominant partea de sud și cea de est a teritoriului românesc [2, p. 56-62, 180]. Acest fapt relevă că transformările demografice, ce țin de tranziția demografică, încep să se manifeste diferențiat datorită nivelului de dezvoltare economică și socio-culturală a provinciilor.

Analiza dinamicii mișcării naturale a populației pe unități administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova, evidențiază existența unor discrepanțe teritoriale a anumitor indicatori, ca: natalitatea, mortalitatea și bilanțul natural.

Un interes deosebit în studierea tranziției demografice îl prezenta cunoașterea în timp a existenței acestor discrepanțe. Analiza cronologică a schimbărilor mișcării naturale pe teritoriul supus studiului, creează unele probleme, care țin atât de modificările teritoriale care au avut loc pe teritoriul respectiv, cât și de modificările teritorial-administrative din cadrul Republicii, iar în ultimii ani și de lipsa de date din raioanele din stânga Nistrului. Decalaje între indicii mișcării naturale a populației au existat și în perioadele anterioare. Analiza mișcării naturale a populației Basarabiei, în perioada 1931-1936, evidențiază prezența unor diferențe teritoriale ale ratei natalității, mortalității și a sporului natural.

În profil teritorial, se poate constata că județele Cahul, Tighina și Bălți, în perioada 1931-1936, au avut o rată a natalității înaltă, de peste 40 de nașteri la 1000 de locuitori. O natalitate

¹ Doctor, conferențiar universitar, Academia de studii Economice a Moldovei, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, mun. Chișinău, MD-2005 Republica Moldova, www.ase.md, grozavadrian@yahoo.com

ridicată exista și în județele Orhei și Lăpușna din centrul Basarabiei, în timp ce județele din extremitatea de nord, precum Hotin și Soroca și cele din sud (Cetatea Albă și Ismail) se caracterizează prin rate ale natalității mai mici.

Cauzele unei natalități mai mici, în unele județe, pot fi explicate prin controlul populației asupra numărului de nașteri sau printr-o structură de vârstă mai înaintată. Cât privește ponderea populației de vârstă de 65 de ani și peste, în anul 1930, media în Basarabia constituia 3,3% din numărul total al populației, iar cea mai mare pondere a populației din această grupă de vârstă a fost înregistrată în județele Ismail 3,7%, Cetatea Albă 3,5% și Hotin 3,4%, iar cea mai mică pondere de 2,9% a fost înregistrată în județul Bălți. În județele Soroca, Tighina, Orhei, Lăpușna, Cahul, ponderea persoanelor din grupa de vârstă 65 de ani și peste a fost de 3,1%. Reieșind din faptul că diferențele în structura de vârstă a persoanelor de 65 de ani și peste, între județele Basarabiei nu sunt atât de mari, însă diferențele teritoriale între rata natalității sunt semnificative, aceasta relevă că ritmurile de desfășurare a tranziției demografice s-au manifestat diferit în profil teritorial.

În cazul mortalității, cele mai scăzute rate ale ei se înregistrează în județele în care exista o natalitate mai mică și acest fapt face plauzibilă ipoteza că în județele date tranziția demografică a început ceva mai devreme de cât în celelalte județe, drept o urmare a micșorării mortalității, iar odată cu micșorarea mortalității dispare necesitatea de-a da naștere la tot mai mulți copii, deci are loc și un control al natalității.

În județele Hotin, Soroca și Ismail rata mortalității era între 18,5-18,6 decese la 1000 locuitori, iar în județul Cetatea Albă rata mortalității era de 20,1 decese la 1000 locuitori, în celelalte județe înregistrându-se o mortalitate mai ridicată, cu maximum al mortalității în județele Lăpușna 30,3 de decese la 1000 locuitori și Cahul cu 28 decese la 1000 locuitori. Această situație contribuie la susținerea ipotezei, conform căreia schimbările în mișcarea naturală în Basarabia s-a manifestat teritorial diferit. Din cele menționate mai sus reiese, că în județele din nordul și sudul Basarabiei procesul de tranziție a mortalității, inclusiv și a tranziției natalității a început mai devreme de cât în alte județe.

Cel mai mare bilanț natural, în perioada 1931-1936, s-a înregistrat în județele Cahul, Bălți, Tighina, ca urmare a menținerii unei natalități de peste 40‰, în timp ce mortalitatea are tendințe de scădere. Diferențele între bilanțul natural dintre județe fac plauzibilă ipoteza intrării unor județe din Basarabia în procesul tranziției demografice mai devreme decât altele. În județele Lăpușna, Hotin, Orhei, se înregistrează un excedent natural mai mic. Prezența unui bilanț natural mai mic, în aceste județe, s-a înfăptuit pe două căi. În județul Hotin, bilanțul natural mai mic s-a datorat unei rate mai mici a mortalității și a natalității, în timp ce în județele Lăpușna și Orhei, înregistrarea unui bilanț natural mai mic se explică prin prezența unei mortalități mai ridicate, ceea ce denotă o mortalitate de tip tradițional.

Diferențele în mișcarea naturală a populației dintre județele din nordul și sudul Basarabiei, vizavi de județele din centru, pot fi explicate prin influența unor factori economici, socio-culturali și a tradițiilor populației. Factorul economic a avut o influență asupra desfășurării tranziției demografice, de exemplu, județele Hotin, Cetatea-Albă, au avut un grad mai înalt de industrializare și relații economice mai intense chiar și cu unele state, decât alte județe, Tighina sau Cahul în ultimul ... industria este foarte puțin dezvoltată. [3].

Însă, factorul etnic, urmărit în timp, pare să dețină o pondere dominantă în determinarea unor procese demografice, îndeosebi în tranziția natalității. Este bine cunoscut faptul că la diferite etnii, chiar dacă ele au aceleași condiții de viață, nivelul natalității poate fi diferit.

Înregistrarea unor rate mai mici a natalității și mortalității în județele Hotin, Ismail și Cetatea Albă, poate fi explicată și prin structura etnică a județelor. De exemplu, structura etnică a județului Hotin, în anul 1930, era următoarea: 41,6% ruteni și ucraineni, 35,0% români, 13,6% ruși, 9,2% evrei, 0,3% polonezi. [4]. Totodată, nu se poate omite și faptul că județul Hotin a fost influențat de cultura și nivelul de dezvoltare al Imperiului Austro-Ungar și ale Poloniei, transformările socio-economice și evoluția tranziției demografice au început mai devreme în statele din Europa Centrală, iar apoi acest proces s-a manifestat în Europa de Sud și Sud-Est.

Județele Cetatea Albă și Ismail se deosebesc printr-o structură etnică neomogenă. În anul 1930, populația județului Cetatea Albă era formată din 20,9% bulgari, 20,5% ucraineni, 18,5% români, 17,3% ruși, 16,3% germani, 3,3% evrei, 2,3% găgăuzi, 0,1% armeni. O structură etnică neomogenă este tipică și pentru județul Ismail, ea fiind compusă din 31,9% români, 29,7% ruși, 19,2% bulgari, 6,9% găgăuzi, 4,7% ucraineni, 2,8% evrei etc.[4]. La grupul județelor cu o rată mai mică a natalității și mortalității poate fi atribuit și județul Soroca, însă, spre deosebire de județele sus-menționate, are o structură etnică mai omogenă și se caracterizează printr-o predominare a populației române, de peste 70%. Același pondere a populației române a fost și în județele Bălți, Orhei și Lăpușna, însă, totodată, județul Soroca se deosebește printr-o rată a natalității și mortalității mai mică. Prezența unor valori ale natalității și mortalității mai mici în județul Soroca, decât în județele Bălți și Lăpușna, ar fi explicată prin influența pătrunderii tradițiilor și culturii populației ruse și ucrainene de peste Nistru. Faptul că, în județul Bălți, rata natalității este mai mare decât în județul Soroca, s-ar explica și prin proximitatea acestui județ de spațiul românesc, unde s-au menținut o perioadă mai îndelungată unele tradiții și obiceiuri. Un exemplu al influenței asupra culturii venite din est îl găsim în cazul județului Lăpușna. În descrierea județului, în anul 1930, găsim următorul citat: “ca în toate satele moldovenești de deal, portul românesc a dispărut aproape. Urme slabe, le găsim în părțile dinspre Prut, ... cu cât mergi spre Nistru, apare șapca cu cozoroc, un dar al stăpânirii rusești, ca și haina și pantalonii cumpărați de la oraș” [5]. În cazul dat, poate fi susținută ipoteza că cu cât populația se află într-un spațiu mai omogen din punct de vedere etnic, cu atât tradițiile se mențin pe o perioadă mai îndelungată și nu sunt influențate de transformările culturale ce au loc în cadrul altor populații.

Cea mai ridicată rată a natalității, în anul 1930, s-a înregistrat în județele Cahul și Tighina, care și ele se deosebesc prin structura etnică a populației. În aceste două județe, există o pondere mai mare a populației găgăuze (32,4%) și bulgare (19,2%), prin care s-ar explica existența unei natalități mai mari. Menținerea unei natalități mari la găgăuzi, poate fi depistată în istoria socio-economică a acestui popor.

Discrepanțele teritoriale ale indicilor mișcării naturale a populației s-au menținut și în faza a cincea a tranziției demografice, chiar dacă aceste diferențe nu sunt atât de pronunțate ca în trecut. Datele statistice demonstrează faptul că raioanele din Regiunea de Nord a Republicii se caracterizează printr-o rată a natalității mai scăzută și o mortalitate ceva mai mare, însă aceste diferențe nu sunt atât de pronunțate, ca în perioada anilor '70 ai sec. al XX-lea. Dacă, în anul 1973, diferențele în rata natalității, între raioanele din nordul Republicii și cele din centru și sud, constituiau 6,0-6,8‰, în anul 1993, diferențele au fost de 1,7-2,9‰. Prin urmare, se poate constata o trecere a tuturor raioanelor la un tip unic de reproducere, iar discrepanțele teritoriale. între rata natalității pe raioane nu mai sunt atât de semnificative.

În anul 2008, rata medie a natalității pe Republică era de 10,9‰, în raioanele din Regiunea de Nord, acest indicator era de 10,1 nașteri la 1000 de locuitori, iar cea mai mică rată a natalității înregistrându-se în raioanele Dondușeni – 8,5‰, Ocnița – 9,5‰, Glodeni – 9,7‰ Rîșcani – 9,8‰.

O rată mai mare decât media se înregistrează în raioanele Fălești 11,6‰ și Sângerei – 11,6‰ [6, p. 47]. În perioada 2004-2008, rata medie a natalității, în raioanele din nord, a fost de 9,9‰, cea mai mare rata în perioada dată fiind înregistrată în raioanele Sângerei – 11,3‰, Fălești – 11,2‰, Florești – 10,2‰, rata minimală, pentru perioada dată, a fost în înregistrată în raioanele Dondușeni – 8,8‰, Ocnița – 8,9‰, Drochia – 9,5‰.

În raioanele din centrul Republicii, rata medie a natalității, pentru anul 2008, a fost de 11,9‰, cea mai mică rată a fost înregistrată în raioanele Călărași – 10,0‰, Hâncești – 10,7‰, rată mai ridicată decât media în raioanele din regiunea centrală s-a înregistrat în Ialoveni 13,6‰, Criuleni 13,6‰, Strășeni 12,4‰, și Ungheni 12,4‰ [6, p. 47]. Cât privește rata medie a natalității pentru perioada 2004-2008, ea fost de 11,5‰, în această perioadă, cele mai înalte rate s-au înregistrat la Ialoveni – 13,0‰, Criuleni – 12,5‰, Strășeni – 12,3‰, Ungheni – 12,1‰ [6].

Rata medie a natalității, în raioanele din sudul Republicii, a fost de 11,0‰, printre raioanele cu cea mai mare rată a natalității s-au evidențiat raioanele Ștefan-Vodă – 12,4‰, UTA Găgăuzia – 12,4‰, Cantemir – 11,7‰, Cahul – 11,2‰. Totodată, cea mai mică rată a natalității s-a înregistrat în

raioanele Cimișlia – 9,1%, Taraclia – 10,1%, Basarabeasca – 10,1%. Cât privește rata medie a natalității în raioanele din stânga Nistrului, a fost de 9,7%, cea mai mică rată a fost înregistrată în raionul Slobozia – 8,1%, iar cea mai mare în mun. Bender 12,3% [6, p. 47].

Analiza comparativă pentru anul 2008, între raioanele cu cea mai ridicată rată a natalității, Ialoveni și Criuleni – 13,6% și raionul cu cea mai mică rată a natalității Cimișlia – 8,4%, relevă că diferența este de doar 5,2%.

În anul 2008, cea mai ridicată rată a mortalității s-a înregistrat în raioanele Camenca – 19,7%, Dondușeni – 17,6%, Briceni – 15,8%, Ocnîța – 15,3%, în timp ce rata medie a mortalității pe Republică fiind de 11,8 decese la 1000 de locuitori. După cum se observă, raioanele cu cea mai ridicată rată a mortalității se găsesc în stânga Nistrului, având o medie de – 15,7%. În raioanele din Regiunea de Nord rata medie a mortalității fiind de 14,1 decese la 1000 de locuitori. Totodată, raioanele din Regiunea de Nord, în perioada 2004-2008, se evidențiază cu cea mai mare rată a mortalității – de 14,5%, evidențiindu-se: Dondușeni – 17,8%, Ocnîța – 15,7%, Edineț – 15,6%, Florești – 15,4%

În raioanele din centrul Republicii, rata medie a mortalității, în anul de referință, a fost de 12,4%, iar cea mai ridicată rată a fost înregistrată în raioanele Călărași – 14,9%, Dubăsari – 14,1%, Criuleni – 12,9%, Strășeni – 12,4%. Raioanele din regiunea centrală, în perioada 2004-2008, au avut o rată medie de 12,5%, cea mai ridicată fiind la: Călărași – 14,3%, Dubăsari – 13,9%, valori minime au fost înregistrate în raioanele Ialoveni – 11,1% și Nisporeni – 11,6% [7].

În raioanele din partea de sud a Republicii, rata medie a mortalității, în anul 2008, a fost 12,0% și cea mai ridicată rată s-a înregistrat în raioanele Căușeni – 13,2%, Taraclia – 13,2%, Cimișlia – 12,7%. În raioanele din sud, în perioada 2004-2008, s-a înregistrat o rată medie a mortalității de 12,3%, rata cea mai ridicată fiind în: Căușeni – 13,3%, Taraclia – 13,3% și Ștefan Vodă – 12,7% [7].

Din cele menționate, se observă că rata medie a mortalității, în raioanele din estul și nordul Republicii, se deosebește față de rata medie a mortalității din raioanele din centrul și sudul Republicii, iar în unele raioane, cum ar fi, Dondușeni, Briceni, Edineț, Florești, Șoldănești și cele din stânga Nistrului Camenca, Slobozia, au o rată a mortalității ce oscilează între 10,3% în mun. Bălți și 19,7 decese la 1000 de locuitori în raionul Camenca. Acest fapt relevă intrarea mai devreme a raioanelor din nordul republicii în procesul tranziției demografice.

Cât privește rata bilanțului natural în anul 2008, în raioanele din stânga Nistrului și cele din Regiunea de Nord a Republicii, se înregistrează un bilanț natural negativ mult mai mare decât în raioanele din regiunea centrală și raioanele din sudul Republicii. Rata medie a bilanțului natural pentru raioanele din stânga Nistrului a fost de -5,9%, cele din nord de - 3,7%, pentru raioanele din centru – 0,5 %, iar pentru raioanele din sud acest indicator a fost de 0,9%. Cât privește rata medie a bilanțului natural pe perioada 2004-2008, în raioanele din Regiunea de Nord a fost de - 4,7%, cele din centru de -1,5%, iar pentru cele din sud și UTA Găgăuzia – 1,4% și 0,36% respectiv

Analiza structurii de vârstă, în anul 2008, în profil teritorial, demonstrează că raioanele din nordul Republicii au o structură mult mai înaintată de vârstă decât cele din centrul și sudul Republicii. Așadar, procesele ce țin de desfășurarea tranziției demografice în raioanele din nordul Republicii au început mai devreme decât în raioanele din centrul și sudul Republicii. Ponderea persoanelor în vârstă de 60 de ani și peste în Republica Moldova, în anul 2008, constituia 13,7%, însă, în raioanele ce fac parte din Regiunea de Nord a Republicii, acest indicator era 17,9%, iar în raioanele din centrul și sudul Republicii – 12,3% și respectiv, 12,7% [7].

În perioada 2004-2008, similar anilor '30 ai sec. al XX-lea, prezența discrepanțelor teritoriale ale ratei natalității între regiuni poate fi explicată și prin componența etnică. Analiza structurii etnice a populației pe raioane evidențiază faptul că unele raioane din nordul și sudul Republicii au o componență mai neomogenă decât unele raioanele din centrul Republicii, unde predomină o pondere mare a populației de moldoveni (români). Așadar, se pare că și factorul etnic joacă un anumit rol în procesul tranziției demografice, deoarece, în structura etnică a populației, există diferențe între numărul de copii ce revin unei femei.

În anul 2016 rata natalității în raioanele din nordul Republicii a fost de 10,5‰, cele mai scăzut indicator înregistrându-se în raioanele Ocnița – 8,2 ‰, Briceni – 9,5‰, iar cea mai ridicată a natalității a fost înregistrată în raionul Sîngerei 12,9‰. În raioanele din centrul Republicii rata medie a natalității a fost de 11,7‰, cel mai scăzut indicator fiind înregistrat în raioanele Anenii Noi și Călărași – 11,0‰. Rata natalității cea mai ridicată a fost înregistrată în raioanele Criuleni – 12,8‰, Ungheni și Șoldănești de 12,7‰ și respectiv 12,6‰. În raioanele din sudul Republicii, rata medie a natalității a fost de 10,8‰, cel mai mic indicator înregistrându-se în raioanele Basarabeasca de 8,2‰ și Taraclia – 8,7‰, cele mai ridicate rate fiind înregistrate în raioanele Ștefan Vodă – 12,9‰, Leova – 12,1 ‰, iar în UTA Găgăuzia – 11,1‰ [7].

Rata mortalității în anul 2016 a fost de 10,8‰, în raioanele din nordul țării, media fiind de 12,6‰, cea mai ridicată fiind în raioanele Dondușeni 16,4‰, iar cele mai mici rate în raioanele Sîngerei 10,8‰, Glodeni și Soroca – 14,1-14,4 ‰. În raioanele din centrul țării, rata medie a natalității a fost de 11,5‰, cele mai mari rate fiind în raioanele Șoldănești și Hîncești de 14,8‰ și respectiv 12,3‰, iar cele mai scăzute în Ialoveni – 9,9‰ și Dubăsari – 10,3‰. Pentru raioanele din sudul republicii rata medie a mortalității a constituit 11,2‰, în raioanele Cimișlia și Leova fiind de 12,6-12,5‰, iar cea mai mica fiind înregistrată în Cahul și UTA Găgăuzia – 9,9‰.

Cât privește bilanțul natural, în anul 2016 a fost de -0,3‰, în raioanele din nord fiind înregistrat cel mai mic indicator -2,1‰, aici evidențindu-se raioanele Drochia și Ocnița cu un bilanț natural de -6,3 și 6,0‰, unicul raion având un bilanț natural pozitiv de 2,1‰ –Sîngerei. În raioanele din centru bilanțul natural a fost de 0,1‰, cel mai scăzut indicator fiind înregistrat în raioanele Șoldănești -2,1‰ și Hîncești -1,6‰, iar cel mai ridicat fiind înregistrat în Dubăsari 2‰ și Ialoveni 1,7‰ [7].

În raioanele din sudul țării, rata bilanțului natural a fost de 0,4‰, un indicator destul de mic fiind înregistrat în raioanele Basarabeasca -3,3‰, Taraclia -2,6‰, iar cel mai ridicat fiind în raioanele Ștefan Vodă și UTA Găgăuzia 1,8‰ și respectiv 1,2‰ [7].

În pofida faptului că suprafața Republicii Moldova nu este mare, desfășurarea tranziției demografice a cunoscut unele discrepanțe teritoriale. În primul rând, se poate remarca faptul că desfășurarea tranziției demografice s-a propagat pe direcția nord – sud. Modificările teritoriale care au intervenit în decursul sec. al XX-lea și lipsa unor date statistice nu permit urmărirea în timp a tuturor transformărilor ce țin de tranziția demografică.

Prezența discrepanțelor teritoriale în dinamica mișcării naturale poate fi explicată prin influența unor factori economici, socio-culturali și a tradițiilor. Unul din factorii care au influențat prezența discrepanțelor teritoriale poate fi structura etnică a populației.

BIBLIOGRAFIE:

1. Leasure J. Factors Involved in the Decline of fertility in Spain: 1900-1950. Doctoral thesis in Economy. Princeton University, 1962. P271-285.
2. Mureșan C. Evoluția demografică a României, tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870-2030). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999. 233p.
3. Enciclopedia României. Țara Românească. V II. București: Imprimeria Națională, 1938. 754p.
4. Recensământul general al populației 1930. Neam limbă maternă, religie. v. II, București, 1938. 713 p.
5. <http://romaniainterbelica.memoria.ro/judete/lapusna/index.html>
6. Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2009. Chișinău: Statistica, 2009. 576 p.
7. <http://statbank.statistica.md/>